

MLUVNICKÉ VÝZNAMY PODSTATNÝCH JMEN

ROD PODSTATNÝCH JMEN

Rod podstatných jmen (*род существительных*) je převážně určován zakončením 1. a 2. pádu jedn. čísla:

ROD	ZAKONČENÍ		
mužský (<i>мужской род</i>)	souhláska		
	tvrdá párová; -ц	měkká párová; -й, -ж, -ш, -ч, -щ	
	завод, дом, крестьянин, котёнок, отец ај.	автомобиль, писатель, трам- вай, санаторий, нож, карандаш, товарищ, врач ај.	
ženský (<i>женский род</i>)	-а	-я, -ия, -ья	souhláska měkká pá- rová; šeplavá (v pravopise -жь, -шь, -чь, -щь); 2. p. -и
	школа, сестра, ученица ај.	яблоня, неделя, тётя, армия, статья ај.	тетрадь, ра- дость, рожь, мышь, ночь, помощь ај.
střední (<i>средний род</i>)	-о	-е, -ие, -ье	-мя, 2. p. -мени
	слово, богат- ство, кольцо ај.	училище, поле, собрание, платье ај.	время, имя ај.

V některých případech rod není určen zakončením 1. pádu (popř. 2. pádu) jedn. čísla:

1. **Mužského rodu** jsou pojmenování osob mužských na -а, -я, např. мужчина, староста, дедушка, дядя, судья, Саша, Коля (v ruštině se skloňují zcela jako jména ženská: к нашему дедушке, с маленьким Колей, viz § 44).

2. **Mužského nebo ženského rodu** — podle toho, zda označují osoby mužské nebo ženské — jsou podstatná jména na -а, -я, která pojmenovávají osoby podle vlastnosti, např. плакса *ubřečenec* (o chlapci nebo děvčeti), ўмница *chytrá hlava, rozuma*, неvěжда *nevzdělanec*; patří sem také сирота *sirotek*, např. такой ўмница — такая ўмница, он ужасный плакса — она ужасная плакса.

3. **Mužského rodu** je několik jmen nesklonných označujících živé bytosti, např. какадý *paroušek kakadu*, кенгурý *klokan*, пони *pony*, *ponik*, шимпанзэ *šimpanz* ај.

4. Podstatná jména odvozená od jmen mužských příponami -ишка, -ишко, -ище zachovávají mužský rod (srov. старýй домішко), viz § 21. (Skloňují se jako jména odpovídajících zakončení.)

5. **Středního rodu** jsou nesklonná obecná jména označující neživé věci, např. кино, радио, метрo, пальто, меню, резюме, купе, такси *taxi, taxik*, шоссе *silnice*, виски *whisky, viska*. Jen кофе je mužského rodu (чёрный, молотый, ячменный кофе *černá, mletá, ječná káva*).

6. Nesklonná jména zeměpisná jsou mužská nebo ženská podle toho, zda jde o město (весь Бакý, весь Тoкиo), ostrov (весь Борнеo) nebo řeku (вся Миссисипи, красивая Колорадо).

Řada ruských a českých jmen blízkých významem i podobou se liší v rodě. Mezi nimi je mnoho slov přejatých; jména přejatá mají v ruštině rod podle zakončení.

Mužského rodu jsou např. уровень (srov. высокий уровень), гусь (srov. жареный гусь *pečená husa*), лебедь, зверь (srov. дикий зверь *divoké zvíře*), путь (srov. далёкий путь *daleká cesta*). Ze slov přejatých jsou mužského rodu např. шоколад, адрес, метод, банк, авторитет, факультет, университет, аквариум (2. p. аквариума), линолеум, трамвай, музей, мавзолей, гараж, репортаж, контроль.

Ženského rodu jsou: *пóдпись* (srov. *мóя пóдпись*), *нáдпись*, *рý-копись*, *цель* (srov. *нáшa цель*), *стéпень* (srov. *высóкaя стéпень*), *тень* (srov. *густáя тень* *hluboký stín*), *сирéнь* (srov. *бéлая сирéнь* *bílý šeřík*); z přejetých např. skupina slov na *-ma*, *систéма*, *прóблéма*, *прóгрáммa*, *телегрáммa*, dále *дáтa datum*, *гранáтa granát*, *детáль* aj.

V ruštině se užívá jmen mužského rodu označujících povolání, veřejné funkce apod. i pro označení ženy (např. *врач* označuje lékaře i lékařku); jsou to zvláště tato: *дóктор*, *прóфéссор*, *áвтор*, *инженёр*, *дирéктор*, *редáктор*, *заместитель*, *начáльник*, *агрóном*, *кондýктор*, *депутáт poslanec, poslankyně*, *министр*, *мáстер*, *чемпион*; patří sem i *товáрищ*, *член* aj. Srov. *Иванóва* — *хорóший педагог*, её *назначили дирéктором* *шкóлы*; *мы говорили с агрóномом* *Борисовой*; *дирéктор* *Иванóва* *сказáла*, *что...*

Pro zřetelnost se užívá opisů typu *жéнщинa-врач*, *дéвущкa-кондýктор* (*была првní lékařkou* — она *была пёрвой жéнщиной-врачóм*). Viz také § 19, pozn. 2.

PODSTATNÁ JMÉNA ŽIVOTNÁ A NEŽIVOTNÁ

(*Существітельныe одушевлённыe и неодушевлённыe*)

Ruština rozlišuje životnost a neživotnost nejen v mužském rodě, ale na rozdíl od češtiny také v ženském rodě (v množném čísle). Životná a neživotná jména se liší tvarem 4. pádu:

	ŽIVOTNÁ 4. p. = 2. p.		NEŽIVOTNÁ 4. p. = 1. p.	
	jedn. č.	mn. č.	jedn. č.	mn. č.
MUŽSKÝ ROD	(в ý жу) пионéра писáтеля товáрищa	(в ý жу) пионéров писáтелей товáрищей	(в ý жу) завóд автомобиль карандáш	(в ý жу) завóды автомобили карандáшй
ЖЕНСКИЙ РОД		пионéрок герóйнь мышéй		шкóлы яблони тетрáди

Poznámka

1. Podstatná jména středního rodu označují až na nepatrné výjimky bytosti neživé; k nečetným výjimkám patří *лицó osoba* (4. p. jedn. č. *лицó*, 2. a 4. p. mn. č. *лиц*) a *дитя* (4. p. jedn. č. *дитя*, 2. a 4. p. mn. č. *летéй*, viz § 56 f).

2. Podstatná jména mužská vzoru *стáростa, юношa* jsou všechna životná; mají tedy ve 4. p. mn. č. tvar *стáрост, юношей*, rovný 2. p.

3. V ruštině životná a neživotná jména netvoří různé typy skloňování, protože mimo shodu 4. p. s 2. p. (u životných) nebo s 1. p. (u neživotných) žádné další rozdíly v koncovkách nejsou. V češtině je tomu jinak, srov. *завóду* (zavódu) — *инженýрови* (инженéry), *завóды* (zavóды) — *инженýри* (инженеры).

4. V některých případech užívá ruština na rozdíl od češtiny podstatných jmen jako neživotných: *умножит читáтеле* — *умножить числитель*, *купит си москвиче* (*auto*) — *купить Москвич*.

5. V konstrukcích typu *пóступит в лётчики* *дát se k letectvu, k letцúm*, *произвест в генерáлы* *именоват генерáлем, повýшит на генерáла* mají jména — jinak životná — tvary neživotné.

ČÍSLO PODSTATNÝCH JMEN

Většiny podstatných jmen se užívá v čísle jednotném i množném (*едíньственное числó, мнóжественное числó*).

Někdy však klade ruština jednotné číslo tam, kde se v češtině užívá množného čísla: *охóтиться на медвéдя* *ловит медвéды*, *произвóдство искусствéнного волокнá* *výробa умéлых vláкен*, *Дом пионéра* *Дúm пионýрů*, *День шахтёра* *Den horníкů*.

Ve shodě s věcným významem některá jména netvoří tvary množné: *jména* *hромádná* (бельё, *крестьянство*, viz § 21), *jména* *лáтковá* (молоко, *мукá, сéно*), *jména* *влáстности* a *дéжů* (*пráвильность, рисовáние*, viz § 22).

K *лáтковým* *jménům* s tvary pouze jednotnými patří v ruštině např.: *картóфель* (hovor. *картóшка*), *лапшá* *nudle*, *изюм* *hрозinky*, *миндáль* *mandle*, *виногрáд* *виннé hрознь*, *мáлиня* *maliny*, *крыжóвник* *angrešt*, *сморóдина* *rybíz*, *бруснíkа* *brusinky*, *ежевика* *ostružiny*, *чернíkа* *borývky*, *землянíkа* *лесní jahody*, *клубнíkа* *зáhradní jahody*, *домáшняя* *птíца* *дрúбеж*.

K *hромádným* *jménům* patří také *багáж* *завазáдла* (хранéние *багáжá* *úschova zavazádel*; *весь мой багáж* *составлял мáленький чéмодáнчик* *мáлый кuffík* — *то была всекэрá моје завазáдла*).

Poznámka

1. Některá z těchto jmen mají tvary množné, avšak s odlišným významem. Množné tvary jmen látkových znamenají různé druhy něčeho (vinohradní vína *přírodní vína*, smáčocny masla *mazací oleje*), u jmen vlastností a dějů mají význam konkrétní (nepříjemnost *položenia nepřijemnost situace* — наговорить неприятностей кому *řici komu mnoho nepřijemných věcí*; изобретение радио *vynález, vynález rádia* — последние изобретения техники *poslední technické vynálezy*, viz § 175, pozn. 3 a 4). Srov. také ловить рыбу *chytat ryby*, в реке много рыбы *v řece je mnoho ryb* — в воде плавали большие рыбы.

2. Někdy je potřeba označit jednotlivou částičku dané látky: любить тушёную морковь — съест одну морковку; жарить картофель — очистить несколько картофелин (hovog. картошек); собирать чернику, землянику, ... — съест одну ягоду черники, земляники, ... (viz § 21).

Jen v množném čísle se užívá zvláště těchto jmen (jména pomnožná): бріюки, очкі, ножницы, щипці *kleště*, часы *hodiny, hodinky*, весы *váhy*, сани, сánки *saně, sánky*, перила *zábradlí*, чернила *inkoust* (я не люблю писать зелёными чернилами), дрова *dříví*, ши *šči* (*zelná polévka*), дрожжи *droždí*, сливки *sladká smetana*, духи *voňavka*, похороны *pohřeb*, именины *imeniny, svátek*, каникулы, будни *všední den, všední dny*, сўтки *den a noc, 24 hodin*, сўмерки *soumrak*, прения *diskuse*, открыть прения *zahájit diskusi*, Балканы *Balkán*; zpravidla v množném čísle se užívá slov лёгкие *plíce*, овощи *zelenina*, фрукты *ovoce*.

V češtině jsou na rozdíl od ruštiny pomnožná tato jména: šaty — костюм (pánský oblek), plátě (dámské šaty), одёжда (šatstvo, oděv), ústa — рот, záda — спинá, dveře — дверь, noviny — газета, housle — скрипка, narozeniny — день рождения, vánoce — рождество, velikonoce — пасха, peřtovice — оспа, spalnicky — корь (2. р. кори) aj.

PÁDY A JEJICH UŽITÍ

1. pád (*imenitelnyj paděj*) je pádem podmětu a (vedle 7. р.) pádem jmenného přísudku (брат готовит уроки, он отличник).

2. pád (*roditelnyj paděj*) zaměňuje 1. a 4. pád při zárogu (отца нет дома, он не сказал ни слова) a také 4. pád předmětový (построить электростанцию — строительство электростанции).

тросстанции). Kromě toho má 2. pád významy jiné: искать случая, просить денег, избегать встреч, отрезать хлеба, налить чаю.

K základním úlohám 2. pádu patří užití v přívlastku shodném (ножка стула, дом отца, товар высшего качества). Má též význam srovnávací (брат старше меня, она зарабатывает больше мужа) a příslovecný (4-го апреля 1965 года).

3. pád (*datelnyj paděj*) je pádem hlavně předmětovým (подарить брату книгу, помочь сестре решить задачу).

Čeština má často 3. pád vztahový (*Srdce ji tlouklo. Točila se mu hlava. Hodinky vám jdou pozdě. Zbylo vám něco?*), kdežto ruština má 2. pád s předložkou u (*Сердце у неё билось. У него кружилась голова. Часы у вас опаздывают п. ваши часы опаздывают. У вас осталось что-нибудь?*).

4. pád (*vinitelnyj paděj*) je především pádem přímého předmětu (читать книгу, говорить правду).

Za český předmět vztahový bývá někdy v ruštině 2. pád s předložkou u (*Bolí mě hlava — У меня болит голова. Zebou mě ноги — У меня мерзнут ноги. Škrábe mě v krku — У меня першит в гортани; avšak jen shodně Mrazí mě — Меня лихорадит, меня знобит*).

4. pád mívá i užití v příslovecném určení (Подождите минутку, я сейчас придю. Билет стоил двенадцать крон).

6. pád (*predložnyj paděj*) je pád předložkový a rojí se s předložkami o (об, обо), при, в (во), на, zřídka s по, viz §§ 185—187.

7. pád (*tvoritelnyj paděj*) je pádem jmenného přísudku a doplňku (Она была отличным специалистом. Он казался весёлым. Он работал шофёром. Его избрали председателем). Předmětové vazby nejsou četné (познать плечами *pokrčit rameny*).

K základním úlohám patří užití příslovecné (отрезать ножницами, прибыть скóрым пбездом, идти лесом, приехать позднеей ночью, мчаться стрелой *uhánět jako*